ORCID: 0000-0002-2820-2654
https://doi.org/10.58187/rim.139-140.02
CZU:94(498.4:478)

Ioan-Aurel Pop*

DOUĂ DINTRE ȚĂRILE ȚĂRII: TRANSILVANIA ȘI BASARABIA**

TWO OF THE COUNTRY'S LANDS: TRANSYLVANIA AND BESSARABIA

România este o Țară de țări, ceea ce nu este nici bine, nici rău, ci este (există) pur și simplu, fără să fie o situație singulară în lume. Transilvania și Basarabia sunt două dintre țările Țării și sunt pentru mine ca două surori, multă vreme înstrăinate de părinți, de casa lor firească și de frații lor. Este drept că Transilvania și Basarabia s-au unit în 1918, prin voința locuitorilor lor, cu țara-mamă, dar numai Transilvania mai este azi parte a României. Știu că, vorbind astfel, în metafore simple, ca-n secolul trecut sau, mai rău, ca-n secolul al XIX-lea (secolul romantismului istoriografic), îi voi scandaliza pe anumiți oameni, dintre „progresiști", neomarxiști, „treziți", „anulatori ai culturii", inamici ai istoriei, deconstructiviști – și câți alții! –, fiindcă lumea de azi are o mare componentă antinațională și-i consideră pe cei care mai vorbesc de patriotism drept tarați iremediabil, iar pe cei care definesc cu oarecare căldură națiunile îi pun la „lada de gunoi a istoriei". Pentru mulți, a-ți iubi națiunea proprie înseamnă a urî alte națiuni, ceea ce este complet greșit. Dar îmi asum riscul. Cât timp mai vorbim românește și mai credem în viitorul acestui neam, nimic nu e pierdut. Iar dacă credem în rostul poporului român, nu putem să vorbim și să scriem despre el, poporul român, decât cu sete de adevăr și de căldură sufletească. Această atitudine nu jignește cu nimic alte popoare, care-și au toate rosturile lor, cunoscute și respectate de noi.

Aproape toate țările de pe pământ sunt formate din provincii istorice, iar România nu este o excepție. România este formată din trei provincii istorice mari (Țara Românească, Moldova, Transilvania), împărțite, la rândul lor de istorie, în alte provincii (țări) mai mici, vechi nuclee de viață a românilor și a conlocuitorilor lor. De exemplu, Moldova este formată din Bucovina (Țara de Sus), Basarabia și Moldova propriu-zisă. Transilvania (în sens modern, de la 1541 încoace) este formată din Voievodatul Transilvaniei, Banat, Crișana și Maramureș. Țara Românească are în structura ei Muntenia, Oltenia și Dobrogea. Nu știu dacă aceste lucruri

* **Acad. Ioan-Aurel Pop**, Președintele Academiei Române. https://ror.org/0561n6946

** Textul reprezintă comunicarea prezentată în plenul sesiuni de deschidere a lucrărilor Congresului Național al Istoricilor Români, ediția a IV-a. Chișinău, 30 august 2024.

se mai învață la școală, dar ar trebui, ca să nu mai avem persoane care spun, în ambianță academică, de educație, că Bucovina este doar o marcă de apă minerală.

Să notăm, mai întâi, că amândouă substantivele proprii care denumesc Transilvania și Basarabia sunt de gen feminin, ca Ana Meșterului Manole, cea sacrificată pentru ridicarea unei opere nemuritoare. Legenda Mănăstirii Argeșului este menită să ne amintească mereu că nimic trainic nu se poate obține fără sacrificiu (sacrificii). Ambele nume de provincii amintite și-au lărgit cu timpul cuprinderea: Basarabia însemna la început doar ceea ce au stăpânit în sudul Moldovei Basarabii, adică dinastia domnitoare a Țării Românești. Înțelesul s-a lărgit pentru întreg arealul dintre Prut și Nistru abia în Epoca Modernă târzie (după 1800), după desprinderea de Moldova a regiunii, în urma ocupației rusești. Transilvania a însemnat până la 1541 numai voievodatul, adică aria intracarpatică.

Să reținem că Transilvania (nu în sens restrâns medieval, ci în sens larg și modern, dobândit, cum spuneam, de la 1541 încoace) și Basarabia deopotrivă sunt situate spre două margini opuse ale pământului locuit de români, prima (prin Banat și Părțile Vestice sau *Partium*) spre Apusul dinamic, catolic și protestant, a doua (mai ales prin Valea Nistrului și partea de peste Nistru) spre Răsăritul meditativ-static, slav și ortodox.

Evul Mediu le-a fost, în ciuda stăpânirii străine timpurii din Transilvania, asemănător în ceea ce privește populația lor de bază, românească. Românii din ambele extremități menționate au avut ca limbă a bisericii și a culturii scrise slavona, dar acești români au fost în proporție covârșitoare țărani plugari și crescători de animale, care nu știau altă limbă decât pe cea maternă. În fruntea acestor locuitori ai țărilor (=țărani) s-au aflat, deopotrivă spre est și spre vest, juzi sau cnezi și duci sau voievozi. O parte din aceștia s-au transformat treptat în nobili (în Transilvania) și boieri (în Basarabia și în țara Făgărașului). Bisericile vechi ortodoxe din cele două provincii au toate pisanii slavone, iar apoi românești cu litere chirilice.

Transilvania a fost înstrăinată de un stat românesc aproape o mie de ani, iar Basarabia peste o sută de ani. Cam ceea ce au reușit autoritățile străine (ungare, săsești, secuiești și austriece) în Transilvania în privința deznaționalizării sau dezrădăcinării românilor, au reușit și cele, tot străine (rusești), în Basarabia, ba chiar și mai mult. Românii ardeleni au fost luați cu binișorul și au învățat treptat să-și făurească mijloace de precauție și de apărare, să se retranșeze în spatele tradițiilor lor, să se adăpostească în locuri mai ferite, să facă biserici de lemn în locul celor de piatră sau de zid, să zică precum stăpânii și să facă așa cum era bine pentru ei. Astfel, învățând să reziste în satele lor, românii transilvăneni mai rămâseseră, conform recensământului (tendențios) din 1910, 53%. Ceea ce reușiseră stăpânii cei înverșunați dinspre Apus să le facă românilor transilvani în aproape o mie de ani, au reușit stăpânii cei „blânzi" dinspre Răsărit să le facă românilor basarabeni în o sută de ani, adică să-i reducă la jumătate. Firește, românii erau pe la 1900 mai mult de jumătate din întreaga populație, deopotrivă în Transilvania și Basarabia, dar stăpânii austro-ungari și, respectiv, ruși „prelucrau" recensămintele, fiindcă toate erau la cheremul lor. Pentru comparație, se poate nota și că gradul de alfabetizare printre

români era (cam pe la 1900) în Basarabia de circa 10%, iar în Transilvania de 41% (nu după numărători interne românești, ci după date oficiale).

Privind dinspre trecut, vedem, de fapt, că țările românești de la vest de Carpații Orientali și cele de la est de acești Carpați nu au fost despărțite niciodată de granițe, oricât de severe și de bine stabilite ar fi fost acestea și oricât de bine ar fi fost controlat atunci pământul. Iar pământul era bine stăpânit și controlat, fiindcă era atunci bunul cel mai de preț. Pe la 1200, aflăm că într-o iluzorie episcopie papală, menită să funcționeze la curbura Carpaților, în zonele Vrancea, Bacău, Buzău și Țara Bârsei, acolo unde vechile țări românești încălecau munții, populația de bază era nu cumană (cum spunea tradiția), ci românească (cum arată realitățile). În acea regiune moldo-munteano-transilvană se aflau rânduiți mai mulți episcopi bizantini, de care ascultau „popoare numite românești" și care-i atrăgeau la credința lor și pe străini, făcând cu ei prin credința răsăriteană „un singur popor" (document papal din 1234). La jumătatea secolului al XIV-lea, un cnez român înnobilat, Dragoș și un voievod român revoltat, Bogdan, ambii din Maramureșul îngenuncheat, trec munții pe rând și, cu ajutorul cnezilor și voievozilor români locali, „descalecă", sunt acceptați de românii moldoveni și fac acolo țară nouă. Sub Dragoș, țara cea nouă s-a pregătit să existe și a fost doar o „căpitănie" (cum zice cronicarul Grigore Ureche), iar sub Bogdan (cum zice cronicarul Ioan de Târnave), ea „s-a lățit în stat" (*in regnum est dilalata*)[1]. Voievodul Roman I consemna pentru eternitate pe la 1390 că el domnea „de la munte până la mare". Această țară a Moldovei a fost întreagă secole la rând, până când dușmanii au început să rupă din ea mănoase și strategice pământuri. Cele mai dureroase astfel de frângeri au fost în Epoca Modernă. Lăsăm deoparte aici răsluirile medievale ale Chiliei și Cetății Albe (1484) și Tighinei (1538). Bucovina (sau nucleul Țării de Sus) a fost smulsă la 1775 de Habsburgi, iar Basarabia a fost desfăcută din trupul țării la 1812 de ruși. Dar, în ciuda eforturilor mari, Basarabia a rămas mereu o țară carpatică și dunăreană, cu privirea ațintită spre masa poporului nostru românesc, adică spre Apus. De altfel, în vreme ce primejdiile cu misiune dizolvantă au venit mereu dinspre vastele stepe răsăritene, ajutoarele menite să coaguleze și să dea încredere au venit dinspre Transilvania intracarpatică, rezervorul etnic românesc, „piatra de temelie a naționalității noastre", singura regiune istorică medievală românească înconjurată numai de provincii (țări) românești. Bălcescu spune că munții înconjoară Ardealul „precum zidul o cetate". Dar nici Moldova nu era lipsită de ziduri de apărare, adică de cetăți. Salba de asemenea cetăți, ridicate și/ori renovate de marii voievozi, de la Alexandru cel Bun până la Ștefan cel Mare și Sfânt și până pa fiul săi, Petru Rareș, pe Nistru și spre Nistru – Hotin, Orhei, Soroca, Tighina, Cetatea Albă – a apărat țara de dușmanii și de jefuitorii veniți călare și pedestru, dar era menită să apere țara și de un model de civilizație și de cultură care nu era românesc, nu se potrivea și nu

[1] *Regnum* înseamnă, de regulă, regat, dar aici nu este cazul să traducem prin „regat", deși Moldova medievală, în perioadele sale de glorie, era văzută de unii occidentali drept „regat".

stimula spre bine lumea autohtonă. Poporul român nu a fost situat mereu peste tot în acest vast teritoriu dintre Tisa și Nistru (în sensul că au trăit mereu aici și alte popoare și populații), dar a cunoscut un câmp de revărsare politică și etnică dinspre interiorul Carpaților. Cununa Carpaților a dat Basarabiei și Moldovei întregi nu numai voievozii descălecători, nu numai pe mitropolitul Gavriil (botezat Grigorie) Bănulescu-Bodoni (născut în zona Bistriței ardelene), nu numai mari profesori la Universitatea din Iași, ci și mulți oameni de rând, mai ales păstori. Până târziu, Basarabia a fost mereu întărită și primenită cu elemente mocănești, care-și mânau oile lor „bârsane" departe, până la Nistru și chiar dincolo de acest mare râu identitar. Niciodată domnii noștri care au încheiat tratate cu Rusia – de la Gheorghe Ștefan până la Dimitrie Cantemir – nu au cedat nimic marelui vecin acaparator. Dreptul Moldovei a fost apărat mereu și acesta se întindea asupra întregii regiuni până la Nistru, inclusiv asupra cetăților de la Mare și Dunăre, asupra Bugeacului și Tighinei, asupra Hotinului și a tot ceea ce turcul uzurpase între timp. De aceea, Basarabia nu a fost smulsă în 1812 de la turci – cum s-a pretins uneori tendențios (invocând „dreptul internațional" și statutul țării pretins de otomani) – ci din trupul Moldovei, care, la rândul ei, nu a fost luată niciodată de turci cu sabia (cucerită), ci doar închinată prin tratate. Această „închinare" a fost înțeleasă de ambele părți drept protecție, apărare și conservare a Moldovei și nu drept risipire. Filippo Buonacorsi Callimachus – un umanist italian pus în serviciul polonilor de prin anii 1470, în timpul lui Ștefan al III-lea cel Mare – spunea cu admirație că românii s-au supus turcilor, dar „nu ca învinși, ci ca învingători".

Toată Moldova a păstrat în Evul Mediu pecetea românismului. Cronicarii Grigore Ureche și Miron Costin, alături de eruditul principe Dimitrie Cantemir – prevestitor al iluminismului nostru literar și istoriografic – au fost cei mai mari teoreticieni ai unității și latinității românilor. Ei ne-au învățat că cel mai general, mai curat și mai corect nume pentru poporul nostru este acela de român și românesc, în ciuda numelor regionale, frumoase și necesare și ele. Cantemir a scris „Hronicon a toată Țara Românească care apoi s-au despărțit în Moldova, Muntenească și Ardealul", aducând în memoria savantă colectivă o unitate ancestrală a Țării Românești, sălășluind mai întâi în suflete, înainte de a se concretiza pe hartă. De la cronicari și Cantemir au învățat cărturarii Școlii Ardelene lecția erudită a unității și latinității românești, pe care ei au ridicat-o la cel mai înalt grad de argumentare științifică. Unul dintre acești cărturari a fost marele polihistor Gheorghe Șincai, a cărui lucrare „Hronica românilor și a mai multor neamuri" (publicată în 1811), copiată la îndemnul lui Petru Maior, era achiziționată de călugărul maramureșean Gherman Vida și dusă la Iași. Aici, basarabeanul cu origini pe Cogâlnic, Mihail Kogălniceanu, a fost instruit în adolescență tocmai de către acest călugăr, emul al Școlii Ardelene și devenit profesor în Moldova. Așa, învățând de la ardeleni, după cum ardelenii învățaseră de la Cantemir, Mihail Kogălniceanu a ajuns să-și deschidă cursul de istoria românilor, în 1843, la Academia Mihăileană din Iași cu faimoasa sa definiție a patriei și a istoriei naționale: „Eu privesc ca patria mea toată acea întindere de loc unde se vorbește românește și ca istoria națională, istoria Moldaviei întregi, înainte de sfâșierea ei, a Valahiei și a fraților din

Transilvania". De ce să mai căutăm azi, după aproape două secole, alte înțelesuri ale noțiunii de patrie și de istorie națională, din moment ce Mihai Kogălniceanu – unul dintre cei mai mari istorici romantici și arhitecți ai României moderne – ni le-a arătat așa de clar, de luminos și de adevărat? Aceeași definiție a fost dată, cu alte cuvinte și în limbaj poetic și de către părintele Alexe Mateevici în 1917, când a scris „Limba noastră". Limba noastră era și este patria noastră, iar patria noastră este, la rândul ei, limba română, după cum ne-a reamintit și Nichita Stănescu. Cuvântul acela de deschidere din 1843, de la Iași, a făcut epocă și printre românii ardeleni, care tocmai atunci (1842) își văzuseră limba iarăși exilată și disprețuită de străini, când se stabilise în dietă limba oficială a Transilvaniei, aceasta fiind maghiara. Cuvântul lui Kogălniceanu a fost preluat apoi de un alt mare savant moldovean, numit Nicolae Iorga – probabil cel mai învățat dintre toți românii din toate timpurile. La începutul secolului al XX-lea, ca să-i însuflețească pe românii deznădăjduiți din Năsăud, Nicolae Iorga le spunea următoarele: „În timpurile cele vechi, românii nu făceau nicio deosebire în ceea ce privește ținuturile pe care le locuiau; pentru dânșii, tot pământul locuit de români se chema Țara Românească. Țara Românească erau și Muntenia, și Moldova, și Ardealul, și toate părțile care se întindeau până la Tisa chiar, toate locurile unde se găseau români. N-aveau câte un nume deosebit pentru deosebitele ținuturi pe care le locuiau și toate se pierdeau pentru dânșii în acest cuvânt mare, covârșitor și foarte frumos, de *Țară Românească*" (Nicolae Iorga, *Ceva despre Ardealul românesc*, București-Năsăud, 1907, p. 1). Și așa, cuvântul care zidește a trecut dinspre Ardeal spre Basarabia și spre toată Moldova și dinspre Basarabia spre Ardeal, ducând cu el speranța și convingerea că „numai credința în neamul nostru românesc ne poate mântui" (Simion Bărnuțiu, la 3/15 mai 1848, la Marea Adunare Națională de la Blaj).

Cei care promovează limba moldovenească și moldovenismul (în sens opus ideii de românitate), sunt obligați să-i scoată din istorie pe Grigore Ureche, pe Miron Costin, pe Dimitrie Cantemir, pe Mihail Kogălniceanu, pe Vasile Alecsandri, pe Mihai Eminescu, pe Bogdan Petriceicu Hașdeu, pe Nicolae Iorga – adică pe toți intelectualii moldoveni care au făcut și scris istoria și cultura Basarabiei românești. Astfel, ei, cârtitorii, rămân cu nimic, înnămoliți în minciuna lor și izolați de popor.

Basarabia, ca și Transilvania, a venit târziu în statul român unitar și, deși a fost însingurată politic, s-a simțit „unită în cuget și simțiri", s-a simțit „cu inima română", cum ar fi spus alt moldovean, anume Vasile Alecsandri. În zadar vom căuta să aflăm – cum fac unii rătăciți – dacă unirea ne-au făcut-o marile puteri, sau vecinii prea slabi, sau războiul, sau norocul. Tot la acest personaj colectiv sublim vom ajunge, adică la poporul român, care, condus de o elită vrednică, instruită, puternică și credincioasă, a știut să ridice, aidoma altor neamuri, în secolele al XIX-lea și al XX-lea, edificiul său național. Toate popoarele care nu aveau state proprii au făcut același lucru atunci. Noi, epigonii, nu am fost în stare să păstrăm România întreagă și neprofanată, dar dacă nu ne pierdem speranța și dacă transmitem măcar lecția de unitate către copiii noștri și către copiii copiilor noștri, atunci nimic nu va fi pierdut. Să ducem mesajul unirii mai departe, ca să trăim mai departe, fiindcă „unirea face puterea"!